

Нелля Ничкало

Національна академія педагогічних наук України, Київ

Професійна освіта у державній політиці: прогностичний аспект

*Істинний скарб для людей -
вміння трудитися*

Езоп

Вступ

Проблеми професійної освіти у державній освітній політиці, спрямованій на формування людського капіталу, доцільно розглядати на основі філософської єдності тріади «минуле - сучасне - майбутнє». На перший погляд, вона видається досить зрозумілою і простою. Та в реальній життєдіяльності людини і суспільства це не так. Адже кожна із складових цієї тріади містить у собі грандіозні пласти досвіду і міждисциплінарного наукового знання, накопиченого людством на різних етапах цивілізаційного розвитку.

Аналізувати такі винятково важливі поняття ізольовано, автономно одне від одного - неефективний шлях. Ігнорування цілісності неминуче призводить до методологічних помилок в наукових пошуках, а також в обґрунтуванні та прогнозуванні державної освітньої політики щодо підготовки виробничого персоналу.

На початку XXI століття в усьому світі особливої гостроти набувають глобальні проблеми сучасності, що охоплюють «узагальнену характеристику найважливіших напрямів розвитку суспільства та його майбутнього». До них науковці відносять: політичні, соціальні, економічні, екологічні, демографічні і науково-технічні. Їх розв'язання потребує об'єднання зусиль прогресивного людства з метою «подолання соціальних антагонізмів, встановлення гармонійних відносин між сус-

пільством і природою, переходом всього суспільства на коеволюційний шлях розвитку»¹.

Сучасні цивілізаційні виклики неминуче зумовлюють необхідність забезпечення науково обґрунтованої професійної підготовки молодого покоління, різних категорій дорослих до інноваційної діяльності, формування соціальної відповідальності за негативні наслідки науково-технічного прогресу, що призводять до глобальних катастроф, екологічної кризи, «біологічної деградації людини». Ці проблеми також є актуальними для постсоціалістичних держав, зокрема, для України і Польщі. На їх системне розв'язання має спрямовуватися державна освітня політика.

Передбачення як категорія філософії і професійної педагогіки

Соціальне передбачення - надзвичайно важливий напрям наукових досліджень. Відомий американський соціолог, філософ Д. Белл дійшов висновку, що воно «можливе там, де існують упорядкованість і повторюваність явищ (що трапляється рідко), або там, де мають місце усталені тенденції, напрям яких, якщо і не точні траєкторії, можна окреслити з допомогою статистичних часових рядів чи сформулювати у вигляді історичних тенденцій»².

Існують різні напрями передбачення: технологічне, демографічне, економічне, політичне (за Д. Беллом). У цьому контексті актуальною є Концепція постіндустріального суспільства, що виокремлює п'ять компонентів:

1. В економічному секторі: перехід від виробництва товарів до розширення сфери послуг.
2. У структурі зайнятості: домінування професійного і технічного класу.
3. Осьовий принцип суспільства: центральне місце теоретичного знання як джерела нововведень і формування політики.
4. Орієнтація на майбутнє: особлива роль технології і технологічних оцінок.
5. Ухвалення рішень: створення нової «інтелектуальної технології»³.

Цінність положення, обґрунтованого цим вченим-прогнозистом, полягає в тому, що «головним джерелом структурних змін у суспільстві -

---

¹ Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. - М.: АСТ, Минск; Харвест, Современный литератор, 2001. - С. 243.

² Белл Д. Настання постіндивідуального суспільства / Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодні)... - С. 420.

³ Там само. - С. 426.

змін у способах нововведень, у відношенні науки до технологи, змін у державній політиці - є зміни в характері знання: експоненціальне зростання й розгалуження науки, виникнення нової інтелектуальної технології, проведення систематичних розвідок завдяки бюджетам організацій «Дослідження й розвиток» і, як вершина всього цього, кодифікація теоретичного знання»⁴.

Запропоновані підходи пов'язані з прогнозом і прогнозуванням, результати якого доцільно враховувати в обґрунтуванні державної освітньої політики. Критеріями типологізації прогнозів можуть бути цілі, завдання, об'єкти, предмети, проблеми, методи тощо. Визнано, що основним є проблемно-цільовий критерій, відповідно до якого здійснюються пошукові і нормативні прогнози. Виокремлено також підтипи цих прогнозів; а саме - цільовий, планований, програмний, проектний, організаційний. Відповідно до категорій часу набули поширення оперативні, коротко-, середньо- і довготривалі (надцвготривалі) прогнози. Кожен з них має кількісні та якісні характеристики. До групи соціальних прогнозів віднесено: соціально-медичні, соціально-географічні, соціально-екологічні, соціально-космічні (перспективи освоєння космосу), економічні, соціальні (або соціальні у вузькому розумінні - перспективи розвитку соціальних відносин), психологічні, демографічні, філолого-етнографічні, архітектурно-містобудівельні, освітньо-педагогічні, культурно-етичні, державно-правові, внутрішньо- і зовнішньополітичні, військові⁵. На цю широку і надзвичайно важливу групу соціальних прогнозів покладено державницьку місію - формування і розвитку людського капіталу. Незаперечним є те, що без професійної підготовки сучасного виробничого персоналу на основі випереджувального підходу її реалізація неможлива.

Особливої уваги, за Д. Беллом, потребує посилення ролі «професійного і технічного класу». Найбільш вражаюча зміна, на його думку, - це зростання професійної і технічної зайнятості, - діяльність, котра вимагає освіти на рівні коледжу, яка зростає удвічі швидше середнього показника...»⁶.

У цьому контексті варто звернутися до типової методики прогнозування, що набула поширення. Нею передбачено десять основних етапів дослідження: 1) передпрогнозна орієнтація (визначення об'єкта, предмета, цілей, завдань, робочих гіпотез, методів, структури та організації дослідження); 2) побудова базової моделі об'єкта, що прогнозується, ме-

---

⁴ Там само. - С. 431.

⁵ Всемирная энциклопедия: Философия... - С. 823.

⁶ Белл Д. Настання постіндивідуального суспільства / Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): нав. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. - 2-ге вид., стер. - К.: Знання, 2012 - С. 427.

тодами системного аналізу; 3) відбір даних прогнозованого фону (сукупність зовнішніх умов по відношенню до об'єкта прогнозування, суттєвих для вирішення завдань прогнозу); 4) побудова динамічних показників методами екстраполяції; 5) побудова серії гіпотетичних (попередніх) пошукових моделей методами пошукового аналізу; 6) побудова таких моделей методами нормативного аналізу; 7) оцінювання вірогідності, обґрунтованості, точності прогнозу (здебільшого шляхом опитування експертів); 8) опрацювання рекомендацій для прийняття управлінських рішень; 9) експертиза прогнозу; 10) знову передпрогнозна ситуація⁷.

В «Енциклопедії освіти» викладено положення щодо прогнозування в освіті: «Прогноз в освіті - частина соціального прогнозування. У широкому соціальному аспекті прогнозується відновлення змісту освіти та навчання (введення стандартів змісту освіти також передбачає прогнозування змін у навчальних планах і програмах); прогнозується впровадження освітніх технологій, термінів навчання на різних рівнях освіти; впровадження інноваційних діагностичних систем в оцінюванні знань, умінь та навичок учнів; стан здоров'я учнів та залежність результатів освіти від складності технологій навчання, використання комп'ютерів та іншої електронної техніки; прогнозування впливу екології на процес навчання та багато ін.»⁸. Запропонований підхід до прогнозування потребує диференціації й педагогічної конкретизації з урахуванням особливостей об'єкта прогнозування (наприклад, професійне навчання у системі формальної освіти, професійне навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації на виробництві або в центрах державної служби зайнятості в центрах освіти дорослих тощо).

Викладені прогностичні положення, на нашу думку, органічно пов'язані з ідеями, викладеними у працях видатних філософів. Вони систематизовані у книзі «Прогнози. Тридцять мислителів про майбутнє»⁹, перекладеній з англійської мови і виданій у 2006 р. в Познані за згодою Оксфордського університету. Тут опубліковано працю Д. Спендера (D. Spender) «Основне право людини» («Podstawowe prawo człowieka»). Вона завершується таким висновком: «Жодне суспільство не може собі дозволити на утримування класу людей, який не належить до спільноти і не цікавиться майбутнім країни... Власне у зв'язку з цим необмежений доступ до інформації має стати головним правом людини»¹⁰.

⁷ Там само. - С. 829-830.

⁸ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 716.

⁹ Prognozy. Trzydziestu myślicieli o przyszłości. Redakcja S. Griffiths. Wstęp J. Wiener. Tłumaczył T. Piwowarczyk. Wydawnictwo Zysk i S-ka. Poznań. 2006. 346 s.

¹⁰ Там само. - С. 276-286.

Водночас не можемо не згадати, що в умовах колишнього Радянського Союзу, в складі якого до 1991 р. була й Українська РСР, не створювалися наукові підрозділи з проблем прогнозування розвитку освіти. Тоді вважалося, що все прогнозує комуністична партія (яка була єдиною), й ніби всі прогнози викладено у рішеннях партійних з'їздів.

Без минулого немає сьогодення і майбутнього

На початку історії незалежної України виникла об'єктивна потреба аналізу державної політики щодо підготовки кваліфікаційних робітничих кадрів на різних історичних етапах. Науковці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, створеного у 1993 р., а також Відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти об'єднали свої зусилля у створенні енциклопедичного видання «Профтехосвіта України: ХХ століття». У вступному слові голова наукової ради цього видання, міністр освіти і науки України, президент АПН України В. Кремень зазначив: «Така справді унікальна книга, присвячена професійно-технічній освіті України як невід'ємній складовій не тільки освітньої системи, але й історії народу, його економічного потенціалу, виходить вперше у нашій державі.

На кожному етапі життя нашого суспільства професійно-технічна освіта не тільки готувала кадри для виробництва і сфери послуг, вона виховувала Людину, сприяла розвитку її таланту, вчила любити рідну землю, працювати на її благо»¹¹.

Ця фундаментальна історико-педагогічна праця присвячена висвітленню досвіду підготовки кваліфікованих робітників на різних історичних етапах. У загальному історичному нарисі «Історія розвитку професійно-технічної освіти України» розкрито діяльність і розвиток системи професійно-технічної освіти України впродовж ХХ століття - на початку ХХІ століття. Тут відтворено основні напрями державної політики щодо підготовки кваліфікованих робітників на різних історичних етапах. У різні часи назва цієї системи змінювалася: нижча професійна освіта (1888-1929 рр.), підготовка робітників у галузях виробництва (1929-1940 рр.), державні трудові резерви СРСР (1940-1959 рр.); професійно-технічна освіта (з 1959 року до 1991 р.) й на початку ХХІ століття.

Про особливості державної політики на кожному з цих етапів свідчать представлені в цьому виданні укази закони, декрети, постанови, роз-

---

¹¹ Профтехосвіта України: ХХ століття: енциклопедичне видання / За ред. Ничкало Н.Г. - К.: Видавництво «АртЕк», 2004. - С. 3.

порядження вищих органів влади та управління. Значну увагу приділено аналізу позитивних і негативних тенденцій, що мали місце у професійній підготовці та вихованні учнівської молоді на трудових традиціях. Зрозуміло, що надмірна ідеологізація призводила до фальші, формалізації і бюрократизації у виховній діяльності. Водночас слід визнати, що в радянському досвіді підготовки робітничої молоді було й багато цінного (наприклад, планове фінансування, співпраця з базовими підприємствами, будівництво навчально-виробничих комплексів, наставництво, постійний контроль органів державної влади та управління за виконанням прийнятих рішень і програм щодо підготовки кваліфікованих робітничих кадрів тощо).

Державна політика щодо професійно-технічної освіти в Україні

Як відомо з літературних і документальних джерел, термін «державна освітня політика» або «державна політика в галузі освіти» введено в науковий обіг в 60-70-х роках минулого століття. Існують різні визначення освітньої політики, державної політики в галузі освіти України, державної політики в галузі освіти (В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Кремень, М. Михальченко, В. Огнев'юк, М. Попович, Ю. Шемшученко). Зазначимо, що їх зміст не має суттєвих відмінностей, йому притаманні певні взаємодоповнення та уточнення. Освіта як об'єкт освітньої політики розглядається «як суспільне благо, як інтелектуальний і матеріальний ресурс суспільства, як система освітніх інституцій. Тип освітньої політики визначається характером соціально-економічних та політичних відносин у суспільстві, якістю еліт, домінуючою політичною культурою, національними освітніми традиціями тощо»¹².

За визначенням В. Гальперіна та В. Савельєва, «в Україні «перехідний» тип освітньої політики. Її сутність визначається специфікою посткомуністичних системних трансформацій, суперечностями процесу формування державно-громадської системи політики керування та управління освітою, підвищенням її суспільного статусу, утвердженням у європейському та світовому освітньому просторі. Ключовий суб'єкт освітньої політики в суспільстві - держава. Вона в процесі взаємодії з громадським суспільством забезпечує суспільний вибір у сфері освіти. Державна освітня політика - це відповідь на суспільні потреби, вимоги, дії/бездії інших суб'єктів освітньої політики, цілеспрямований, відносно стабільний офіційний курс уряду та підпорядкованих йому установ, спря-

¹² Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 623.

мований на забезпечення функціонування системи освіти»¹³. Ці положення стосуються і профтехосвіти, що трансформується в професійну освіту, як принципово важливого напрямку освітньої політики держави.

За роки незалежності на основі Конституції України визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, було розпочато практичне реформування цієї галузі згідно з Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), затвердженою постановою Кабінету Міністрів України 3 листопада 1993 р. Про значну увагу держави до підготовки кваліфікованих робітничих кадрів свідчать також інші документи, що мають стратегічне значення, зокрема: Указ Президента України «Основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні» від 8 травня 1996 р.; Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10 лютого 1998 р.; Національна доктрина розвитку освіти: Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 р.

В останньому документі окреслено основні перспективні завдання щодо забезпечення рівного доступу до здобуття якісної освіти у професійно-технічних навчальних закладах: надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах; розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіантності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії; створення умов для надання професійно-технічними навчальними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення; розвитку співпраці з підприємствами, установами, організаціями - замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості; участь роботодавців у забезпеченні функціонування та розвитку професійно-технічної освіти; оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій¹⁴.

Підкреслимо важливе значення постанови Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» від 3 квітня 2003 р. В ній сформульовано конкретні рекомендації Президенту України, Кабінету Міністрів України, Міністерству економіки та з питань Європейської інтеграції України, Міністерству фінансів, Мініс-

---

Там само.

II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. - К., 2002. - 232 с.

терству праці та соціальної політики, Міністерству освіти і науки України. А Генеральній прокуратурі України було доручено розслідувати факти порушень положень частин четвертої-шостої статті 49 Закону України «Про професійно-технічну освіту» щодо заборони передачі та використання приміщень професійно-технічних навчальних закладів не за призначенням¹⁵. Підкреслимо, що ця постанова позитивно вплинула на вирішення багатьох питань (наприклад, створення Інституту професійно-технічної освіти АПН України, відновлення роботи Міжгалузевої ради з професійно-технічної освіти при Кабінеті Міністрів України та ін.).

Не буде перебільшенням наш висновок про те, що концепції розвитку професійної освіти, розроблені науковцями інститутів НАПН України, враховувалися у підготовці різних законодавчих актів та навчально-методичних документів з проблем підготовки виробничого персоналу. Наприклад, «Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України», яку було затверджено Міністерством освіти і науки України та АПН України 5 липня 2004 р.¹⁶ Наголосимо також на важливому значенні науково-аналітичних документів, підготовлених науковцями НАПН України, зокрема: Біла книга національної освіти України (2010), Національна доповідь «Про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2011 р.), Національна доповідь «Про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» за заг. ред. В. Кременя (до 25-річчя незалежності України).

Обґрунтовано пріоритети в плануванні й впровадженні освітньої політики в Україні. Тут наголошено: «У контексті реалій і перспектив розвитку української держави в плануванні освітньої політики доцільно враховувати європейські екстраполяційну та економічно ефективну моделі, що мають ґрунтуватися на людиноцентрованій парадигмі освіти, компетентнісному підході, концепції вимірюваності освітньої якості¹⁷. Науковці дійшли висновку, що складність і масштабність створення національної системи безперервної освіти, її залежність від багатьох чинників вимагають невідкладного визначення стратегії цього процесу, розроблення комплексної державної програми «Освіта впродовж життя», виконання якої має становити пріоритети державної політики.

¹⁵ Профтехосвіта України: ХХ століття: енциклопедичне видання / За ред. Ничкало Н.Г. - К.: Видавництво «АртЕк», 2004. - С. 519-521.

¹⁶ Ничкало Н.Г. Українські концепції професійної освіти: тенденції і перспективи / Педагогічні і психологічні науки в Україні. - К., 2007. - С. 27-57.

¹⁷ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. - К.: Педагогічна думка, 2016. - С. 14-16.

Методологічне значення має положення про те, що стратегічний пріоритет освітньої політики - формування нації, яка постійно навчається, засвоюючи одночасно демократичні цінності, розвиваючи громадянське суспільство, утверджуючи людиноцентризм в освіті. До ключових принципів освіти віднесено: 1) нові базові знання для всіх; 2) значне збільшення інвестицій у людські ресурси, щоби піднести пріоритети найважливішого здобутку Європи - її людей; 3) інноваційні методи викладання і навчання; 4) нова система оцінювання якості здобутої освіти; 5) розвиток наставництва і консультування; 6) наближення освіти до місця проживання.

«Професійна освіта для потреб особистості, економіки суспільства» - у цьому розділі обгрунтовано перспективні напрями модернізації професійної освіти у таких сферах: законодавства; формування й виконання державного замовлення; удосконалення змісту професійно освіти; розширення співпраці з роботодавцями; управління професійною освітою; підвищення престижності робітничих професій у суспільстві і інформаційного забезпечення професійної освіти і навчання та запровадження інноваційних технологій навчання; професійного навчання на виробництві; підвищення якості педагогічного персоналу; науково-методичного забезпечення професійної освіти, а також фінансового та матеріально-технічного забезпечення цієї галузі. Отже, обгрунтування пріоритетів і перспектив розвитку освіти дорослих в Україні, здійснене в Національній доповіді (2016 р.), також має прогностичне значення.

Прогностична функція науково-педагогічних досліджень

Перспективне планування наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук певною мірою виконує прогностичну функцію. В Національній академії педагогічних наук України реалізація такого підходу розпочалася з 1993 р. (академію було засновано у 1992 р.). Відтоді академічна спільнота постійно аналізує, системно обгрунтовує й пропонує нові напрями досліджень не лише співробітникам академічних інститутів, а й університетів, а також педагогічним працівникам загальноосвітніх і професійних навчальних закладів різних регіонів нашої держави. Методологічно обгрунтовані основні напрями досліджень періодично розглядаються й схвалюються Загальними зборами НАПН України та публікуються в науково-методичних виданнях, в Інтернеті, а також у засобах масової інформації¹⁸.

---

¹⁸ Основні напрями досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні: Схвалено Загальними зборами Національної академії педагогічних наук України 8 листопада 2012 року, протокол № 1-6/2-9-К.: НАПН України, 2013. - 47 с.

Пріоритетним напрямом розвитку науки і техніки визнано професійну освіту і освіту дорослих, зокрема: здійснення фундаментальних наукових досліджень з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України та сталого розвитку суспільства і держави.

Вважаємо за доцільне виокремлення напрямів досліджень, спрямованих на обґрунтування теоретико-методичних засад професійного навчання, освіти дорослих та професійного навчання на виробництві. Основними завданнями досліджень з першого напрямку є теоретичне обґрунтування концептуальних підходів до визначення змісту, інноваційних технологій і методик професійного навчання в закладах професійно-технічної освіти різних типів і форм власності. Дослідження інтеграційних процесів у професійній освіті на рівні внутрішньопредметної і міжпредметної інтеграції.

Наукові пошуки з другого напрямку спрямовуються на вивчення проблем теорії, методології і практики освіти дорослого населення на соціальному і особистісному рівнях, що сприятиме створенню наукового підґрунтя для функціонування і розвитку сучасної системи освіти дорослих в Україні як важливої ланки освіти впродовж життя. Вивчаються особливості професійної підготовки дорослих на основі андрагогічних принципів, діяльнісного, компетентнісного, контекстного й особистісно орієнтованого підходів з охопленням всіх складових формальної і неформальної освіти дорослих (друга освіта, додаткова освіта, підвищення кваліфікації, перекваліфікація, перепідготовка, перенавчання).

Відповідно до третього напрямку розробляються моделі професійного навчання на виробництві, його принципи, зміст, форми організації, види (первинна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації тощо). Тематика дослідження враховує такі питання, як підвищення якості професійного складу працівників суб'єктів господарювання різних форм власності та підпорядкування, формування високого професіоналізму, майстерності, сучасного економічного мислення, вміння працювати в нових економічних умовах та забезпечення на цій основі високої продуктивної праці і ефективної праці і ефективної зайнятості. До цього додаємо четвертий напрям досліджень, мета яких обґрунтування теоретико-методичних і методичних засад навчання, перенавчання і перекваліфікації різних категорій незайнятого населення, виявлення педагогічних, психологічних, економічних, організаційних чинників його вдосконалення, розроблення нових моделей і технологій професійного навчання безробітних.

Як бачимо, в нашій державі приділяється значна увага обґрунтуванню державної політики щодо підготовки кваліфікованих робітничих

кадрів. Розробляються й нові концепції, програми на загальнодержавному і регіональних рівнях. З участю науковців НАПН України це робиться теоретично обґрунтовано з прогностичним спрямуванням. Здавалося б, що це мало б сприяти реальній модернізації системи професійної освіти. Однак впродовж чверть віку спостерігаються негативні тенденції, зокрема: скорочення мережі та контингенту учнів ПТНЗ, повільне оновлення напрямів професійної підготовки. Якість професійної підготовки кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів не повною мірою відповідає вимогам сучасного ринку праці. Ці та інші недоліки спричинені збереженням значної централізації в управлінні розвитком професійної освіти, а також недостатньою взаємодією професійних навчальних закладів, роботодавців і науковців у розробленні державних стандартів професійної освіти, багатотипністю мережі ПТНЗ, недосконалістю механізмів фінансування. До цього слід додати неефективність системи професійної орієнтації молоді на робітничі професії та консультування з ринкової кар'єри в ринкових умовах.

Такий розрив між задекларованими положеннями щодо державної політики та її реальним виконанням, на нашу думку, зумовлений недостатнім рівнем та й відсутністю політичної волі щодо результативного виконання прийнятих законів і державних програм. Порушення цілісності в їх виконанні, недостатнє врахування зміни форм власності та реального стану різних секторів економіки в регіонах та демографічної ситуації, зростання зовнішньої трудової міграції, нерідко суб'єктивізм і навіть волюнтаризм у прийнятті рішень (наприклад, наприкінці грудня 2015 р., коли Верховна Рада України прийняла необґрунтоване і поспішне рішення щодо переведення фінансування професійно-технічних навчальних закладів з місцевих бюджетів) - ці та інші чинники знижують ефективність проголошеної державної політики.

Компаративістичні пошуки і прогнози

На початку XXI століття в Україні набули поширення порівняльно-педагогічні дослідження. Що ж стосується наукових пошуків з цих проблем на матеріалах України і Польщі, то вони були започатковані у 1998 році. Цьому сприяло підписання угоди про співпрацю між НАПН України і Польською академією наук. У 15-и польсько-українських / українсько-польських щорічниках «Професійна освіта: педагогіка і психологія» («Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia»), а також у багатьох збірниках наукових праць, виданих за результатами спільних міжнародних науково-практичних конференцій у Вінниці, Житомирі, Львові, Хмель-

ницькому та Черкасах, опубліковано результати окремих порівняльних досліджень. Разом з професором Ф. Шльосеком ми підготували і видали книгу про системи професійної освіти в Польщі та Україні¹⁹. Нині продовжуємо цей пошук і передбачаємо підготувати до друку нове видання з урахуванням змін на європейському, польському та українському національних ринках праці. Для підтвердження нашої думки щодо прогностичного значення компаративістичних досліджень. Вважаємо також за доцільне наголосити на прогностичному значенні порівняльно-педагогічних пошуків з проблем професійної підготовки сучасного виробничого персоналу. Для підтвердження цієї думки звернемося до результатів окремих досліджень, до здійснення яких автор цієї статті була причетна впродовж багатьох років як науковий керівник і науковий консультант.

Внутрішньофірмова підготовка персоналу

Компаративістом Н. Пазюрою здійснено дослідження внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу в Японії та Південній Кореї (Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України)²⁰. Аналіз прогресивних ідей досвіду цих двох високорозвинутих країн дав змогу розробити науково-методичні рекомендації щодо удосконалення внутрішньофірмової професійної підготовки виробничого персоналу в Україні.

По-перше на *загальнодержавному рівні*: створення сприятливих умов для неперервного професійного розвитку різних категорій населення; розроблення теоретичних, організаційно-методичних та законодавчих засад розвитку соціального партнерства у підготовці виробничого персоналу; Я-координація взаємодії основних структур бізнесу, освіти і держави у забезпеченні його підготовки; запровадження практики галузево-громадської акредитації навчальних програм внутрішньофірмової підготовки персоналу; запровадження національної інформаційної системи ринку праці з метою забезпечення доступу громадян до актуальної інформації щодо динаміки змін у різних секторах економіки; створення Рад з розвитку людських ресурсів на регіональних рівнях за участю представників промисловості, підприємств, уряду та науковців для координації зусиль з професійної підготовки населення тощо).

По-друге, на *корпоративному рівні* - перетворення компанії на організацію, що навчається, а робоче місце - на ключовий компонент системи

¹⁹ Nyczkało N., Szlosek F. Kształcenie zawodowe w Polsce i Ukrainie - na tle przemian. Warszawa-Radom. 2008. - 232 s.

²⁰ Пазюра Н.В. Внутрішньофірмова професійна підготовка виробничого персоналу в Японії і Південній Кореї: теорія і практика: монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. - К.: Видавництво «Альфа-ШК», 2014. - 514 с.

неперервної освіти; створення належної корпоративної інфраструктури для якісного піднесення рівня людського капіталу та використання його потенціалу у системі розвитку людських ресурсів (корпоративних центрів професійної підготовки, відділів з розвитку людських ресурсів); створення належних умов для мотивації кожного працівника до професійного розвитку; формування механізмів гнучкого планування підготовки кадрів з урахуванням нових потреб ринку праці у кількості та якості виробничого персоналу; організація професійного навчання працівників відповідно до угод з професійними і вищими навчальними закладами; забезпечення професійної підготовки на робочому місці для студентів як важливої умови покращення переходу від навчального закладу до робочого місця і підвищення гнучкості ринку праці; розвиток системи інтернатури, за якою студенти професійних закладів проходять практичну підготовку на підприємстві із подальшим працевлаштуванням; забезпечення широких можливостей для різних категорій населення в оволодінні необхідними професійними кваліфікаціями впродовж економічно активного життя шляхом розроблення та впровадження гнучких програм професійної підготовки, диверсифікації траєкторії професійного розвитку персоналу тощо.

По-третє, на *індивідуальних рівнях* - усвідомлення важливості неперервної освіти як ключової умови поліпшення якості життя; прийняття і утвердження активної життєвої позиції щодо неперервного професійного розвитку для підвищення конкурентоздатності на ринку праці; активна участь у реалізації багаторівневих програм професійної підготовки; посилення уваги до системної самоосвіти; підвищення професійного рівня в інформальній освіті; розвиток співпраці з різними соціальними інституціями для досягнення спільної мети - підвищення продуктивності компанії та обміну професійною інформацією та досвідом)²¹.

Безумовно, науково обґрунтована реалізація прогностичних положень щодо розвитку внутрішньофірмової професійної підготовки виробничого персоналу сприятиме розвитку потенціалу особистості, підвищенню її соціальної та професійної мобільності. На наше переконання, вона стане ефективним засобом підтримки соціальної стабільності й відіграватиме важливу роль у підготовці кадрів для структурної і технологічної перебудови різних галузей економіки, а також впливатиме на посилення психолого-педагогічного компонента в організації навчання різних категорій працівників на виробництві.

---

²¹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. - Київ: Педагогічна думка, 2016. - 448 с. - Бібліогр.: с. 21. - (До 25-річчя незалежності України). - С. 90.

Результати порівняльно-педагогічного прогресивного досвіду компаній Японії та Південної Кореї мають теоретичну і практичну цінність в умовах динамічних змін на ринку праці, появи сукупності чинників, що негативно впливають на якість професійної підготовки фахівців в Україні й спричиняють невідповідність напрямів навчання й потреб економіки, що гальмує в професійну, мобільність виробничого персоналу та входження українських виробників на світові ринку збуту. Результати цього наукового пошуку доцільно творчо використовувати для розроблення випереджувальних за змістом, диверсифікованих і гнучких за формою і часом, реалізації програм професійного навчання для персоналу компанії, підготовки педагогічного персоналу - андрагогів для їх реалізації, тобто модернізації системи професійної підготовки економічно активного населення в Україні.

Професійне навчання безробітних

Проаналізуємо ще один компаративістичний підхід, реалізований професором Н. Бідюк (Хмельницький національний університет) у дослідженні «Теорія і практика професійного навчання безробітних у США».

Уперше у вітчизняній педагогічній науці на основі міждисциплінарного підходу: здійснено системний аналіз проблеми професійного навчання безробітних у педагогічній теорії і практиці США; розкрито теоретико-методологічні засади освіти дорослих в американському досвіді; схарактеризовано сучасні вимоги (демографічні, освітні, особистісні, інформаційні) ринку праці до професійного навчання безробітних; проаналізовано напрями державної політики США щодо забезпечення соціального захисту і зайнятості різних категорій безробітного населення шляхом реалізації федеральних освітніх програм, а також принципи та ключові положення, що зумовлюють функціонування і розвиток системи професійного навчання безробітних у США; виявлено провідні напрями діяльності центрів розповсюдження знань для безробітних у структурі університетів США, змістові характеристики освітніх програм різних напрямів і кваліфікаційних рівнів, а також особливості впровадження консультаційних програм для безробітних; розкрито дидактичні засади професійного навчання безробітних в освітній практиці США (форми організації навчання, використання інтерактивних педагогічних технологій, оцінювання навчальних досягнень безробітних, моделі суб'єкт-суб'єктних відносин у груповому навчанні безробітних); досліджено психолого-педагогічні умови професійної діяльності педагогічного персоналу для навчання безробітних у США. Цінним доробком є виявлення можливос-

тей використання прогресивних ідей досвіду США для удосконалення системи професійного навчання безробітних в Україні на загальнодержавному, регіональному рівнях, а також на рівні служб зайнятості і навчальних закладів. До наукового обігу введено нові факти, теоретичні ідеї і підходи, обґрунтовані теоретиками і практиками США щодо розвитку системи професійного навчання безробітних; уточнено зміст окремих понять, зокрема: «андерклас», «імерсійні програми», «центри розповсюдження знань», «навчальні угоди», «навчальне партнерство», «lunch and learn навчання»; введено нові персонал!! науковців США, які займаються проблемами освіти різних категорій дорослого населення²².

Узагальнення результатів цього компаративістичного пошуку уможливило прогностичне обґрунтування розвитку системи професійного навчання безробітних в Україні:

По-перше, розроблення державної програми професійного навчання безробітних упродовж життя шляхом запровадження різних форм і програм допрофесійної підготовки, підвищення кваліфікації, перепідготовки, оволодіння додатковими спеціалізаціями; оновлення чинної законодавчої бази, прийняття нових законодавчих актів з урахуванням європейських тенденцій і прогностичних потреб нашої держави, що сприятиме забезпеченню державної підтримки неперервного професійного навчання безробітних, законодавчому та нормативно-правовому врегулюванню його здійснення, а також ефективній співпраці з роботодавцями для покращення якості надання освітніх послуг й задля стимулювання діяльності підприємств з організації професійного навчання персоналу на виробництві; об'єднання зусиль соціальних партнерів в організації і координації професійного навчання безробітних; підготовка і впровадження програм випереджувального професійного навчання фахівців для інноваційної економіки; цілеспрямоване формування і підтримка позитивного іміджу андрагога в суспільстві; розроблення державного стандарту вищої освіти за спеціальністю «Андрагог»; створення належних умов для організації професійної підготовки андрагогів у вищих навчальних закладах; залучення навчальних закладів різних типів і форм до власності організації професійного навчання безробітних; інформаційна підтримка Інтернет-сайтів для надання безробітним необхідної і доступної інформації з професійної освіти та працевлаштування; удосконалення системи професійної орієнтації безробітного населення шляхом залучення інститутів громадянського суспільства; удосконалення національного класифікатора

---

²² Бідюк Н.М. Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика: [монографія] / Н.М. Бідюк; за ред. Н.Г. Ничкало. - Хмельницький: ХмЦНТЕІ, 2009. - С. 542.

професій відповідно до вітчизняних та світових тенденцій на основі створення та удосконалення єдиної національної системи кваліфікацій.

По-друге, розширення та удосконалення мережі навчальних закладів для професійного навчання безробітних з урахуванням перспективних потреб регіону у фахівцях відповідних професійних напрямів; створення умов для забезпечення системних взаємозв'язків навчальних закладів, регіональних центрів зайнятості та діючих у регіоні підприємств, наукових організацій і установ регіону, з метою визначення напрямів підготовки кваліфікованих фахівців, формування змісту професійного навчання і перенавчання для подальшого працевлаштування; багатоканальне фінансування професійного навчання безробітних; обґрунтування і реалізація фінансового механізму соціального захисту молоді, моніторинг прогнозування її професійно-освітніх потреб, мотивів і стимулів вибору сфери майбутньої професійної діяльності; підготовка програм з урахуванням регіональних, етнонаціональних особливостей, а також перспектив розвитку економіки регіону та відповідних потреб у кадрах; взаємозв'язок у діяльності регіональних центрів зайнятості та вищих навчальних закладів.

По-третє, формування стратегії розвитку навчального закладу на основі системної співпраці з соціальними партнерами; створення у вищих навчальних закладах фахових рад за галузевим спрямуванням з метою коригування обсягів і напрямів професійної підготовки відповідно до потреб роботодавців, а також змін у відповідній галузі економічної діяльності регіону; інформування про наявні та очікувані вакансії, інноваційні технології на виробництві; створення відділів працевлаштування та консультаційних пунктів; використання у професійному навчанні безробітних нових досягнень педагогічної науки і практики, інноваційних технологій та інформаційних засобів навчання; створення умов для розвитку інноваційно-педагогічної діяльності; залучення до формування професійної складової змісту освітніх програм представників бізнесу; розробка психолого-педагогічних програм для проведення експериментальної роботи з метою перевірки їх готовності до організації професійного навчання безробітних; створення кафедр андрагогіки та введення дисципліни «Андрагогіка» у блок фахових дисциплін для підготовки практичних психологів і соціальних педагогів.

По-четверте, вивчення на основі якісного моніторингу ринку праці потреб у професійній перепідготовці безробітних у професійно-кваліфікаційному розрізі; участь фахівців служби зайнятості у роботі координаційних рад із соціальної адаптації безробітних для встановлення обсягів перепідготовки, технології її фінансування і працевлаштування безробітних; формування ресурсних центрів, банку даних інноваційного педагогічного і виробничого досвіду, авторських педагогічних методик і технологій;

створення необхідних умов для повної реалізації соціально психологічних і педагогічних функцій фахівців центрів щодо удосконалення системи професійної орієнтації і психологічної підтримки безробітних; забезпечення координації та узгодження напрямів і обсягів перепідготовки безробітних в навчальних центрах професійної перепідготовки всіх рівнів з урахуванням потреб регіональних ринків праці; організація виїзних консультацій у віддалених районах для забезпечення оптимальних шляхів отримання безробітними необхідної інформації щодо навчання та працевлаштування, а також для забезпечення постійного зв'язку з органами місцевого самоврядування, територіальними громадами й освітніми установами; забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу навчання безробітних; створення спільних лабораторій з науково-дослідними інститутами НАПН України та провідними університетами; використання результатів психолого-педагогічних досліджень в організації професійного навчання безробітних²³.

Професійна підготовка соціальних працівників

Узагальнюючи короткий аналіз результатів цих порівняльно-педагогічних досліджень, котрі достойно продовжують і презентують нашу наукову школу, зазначимо, що прогностичний потенціал одержаних теоретичних результатів і практико орієнтованих науково-методичних рекомендацій дуже високий. Концентрований і цілеспрямований аналіз прогностичних ідей і пропозицій, обґрунтованих багатьма компаративістами, уможливує створення національного банку даних. Його творче використання сприятиме, опрацюванню нових концепцій національних і регіональних програм розвитку професійної освіти.

Наголосимо також на важливості результатів досліджень польських науковців Г. Беднарчика, Р. Герляха, З. Вятровського, У. Єрушки, С.М. Квятковського, Є. Куніковського, А. Соляка, Р. Томашевської-Ліпец, Ф. Шльо-сека, В. Фурманека та інших.

Висновки

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів набувають особливого значення питання, пов'язані з обґрунтуванням нових підходів до формування державної освітньої політики в цілому й особливо в галузі

---

²³ Бідюк Н.М. Теорія і практика професійного навчання безробітних у США: автореф. дне... д-ра пед. наук: 13.00.04 /Н.М. Бідюк; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. - К., 2010. - С. 39-40.

професійної освіти. За висновком авторів Національної доповіді про стан і перспективу розвитку освіти в Україні (2016 р.), державна політика в освіті має набути *полісуб'єктного характеру*, використовувати не лише державні, а й суспільні важелі впливу, бути послідовною, відкритою до професійного діалогу з науковою і політичною спільнотами, з громадськими організаціями, бізнесовими структурами та засобами масової інформації. Система професійної освіти має бути спрямована на задоволення індивідуальних потреб особистості у здобутті сучасних і затребуваних на ринку праці кваліфікацій, професійний розвиток персоналу підприємств, забезпечення підготовки конкурентоспроможних кваліфікованих робітників і молодих спеціалістів.

Реалізація цих стратегічних завдань потребує прогностичного спрямування комплексних досліджень міждисциплінарного характеру і системного аналізу синергії сучасного буття. Як наголошує В. Кремень, трансформація освіти на початку XXI століття передбачає визначення цільових, змістових і ціннісних контекстів освіти всіх рівнів. Цей визнаний в Україні і за кордоном вчений-філософ слушно зазначає: «Трансформація - це переломні етапи еволюційного розвитку системи. Це своєрідні точки *біфуркації*, в яких суперечність проблем досягає гостроти, яка при всій багатоваріантності потребує вирішення. Причому такого, яке спрямоване на основні системи і перехід її на більш досконалий рівень, адекватний соціокультурним викликам часу. Філософія освіти дає змогу усвідомити запити часу і правильно визначити шляхи і засоби подальшого продуктивного розвитку. Зокрема, таким запитом є *синергетика* в її залученні до освітнього процесу»²⁴.

Такий підхід уможливить забезпечення цілісності усіх освітнянських підсистем, їх гармонійний розвиток і взаємодоповнення. Безумовно, це впливатиме на реалізацію державної освітньої політики щодо забезпечення підготовки виробничого персоналу для різних соціально-економічних галузей.

---

²⁴ Кремень В. Філософія освіти в синергії сучасного буття / Edukacja zawodowa i ustawiczna. Redakcja naukowa N. Nyczkało, A. Solak. Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Instytut Oświaty Pedagogicznej i Oświaty Dorosłych Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji - PIB. Radom. 2016. - s. 29.

Бібліографія

1. Бідюк Н. М. Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика: [монографія] / Н.М. Бідюк; за ред. Н.Г. Нічкало. - Хмельницький: ХмЦНТЕІ, 2009. - С. 542.
2. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грищанов. - М.: АСТ, Минск; Харвест, Современный литератор, 2001. - С. 243.
3. II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. - К., 2002. - 232 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
5. Кремень В. Людина, наука, освіта. - Видавництво «Знання України», 2016. 125 с.
6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. - К.: Педагогічна думка, 2016. - С. 14-16.
7. Нічкало Н.Г. Українські концепції професійної освіти: тенденції і перспективи / Педагогічні і психологічні науки в Україні. - К., 2007. - С. 27-57.
8. Пазюра Н.В. Внутрішньофірмова професійна підготовка виробничого персоналу в Японії і Південній Кореї: теорія і практика: монографія / за ред. Н.Г. Нічкало. - К.: Видавництво «Альфа-ПІК», 2014. - 514 с.
9. Профтехосвіта України: ХХ століття: енциклопедичне видання / За ред. Нічкало Н.Г. - К.: Видавництво «АртЕк», 2004. - С. 3.
10. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): нав. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. - 2-ге вид., стер. - К.: Знання, 2012 - 621 с.
11. Edukacja zawodowa i ustawiczna. Redakcja naukowa N. Nyczkało, A. Solak. Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Instytut Oświaty Pedagogicznej i Oświaty Dorosłych Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji - PIB. Radom. 2016. - s. 29.
12. Nyczkało N., Szlosek F. Kształcenie zawodowe w Polsce i Ukrainie - na tle przemian. Warszawa-Radom. 2008. - 232 s.
13. Prognozy. Trzydziestu myślicieli o przyszłości. Redakcja S. Griffiths. Wstęp J. Wiener. Tłumaczył T. Piwowarczyk. Wydawnictwo Zysk i S-ka. Poznań. 2006. 346 s.
14. Szlosek F. Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych. Warszawa 2015. 321 s.
15. Śliwerski B. Edukacja (w) polityce Polityka (w) edukacji. Inspiracje do badań polityki oświatowej. IMPULS. Kraków 2015. 675 s.

Ключові слова: державна політика, професійна освіта, виробничий персонал, прогнозування, компаративістика.

У статті аналізується проблема передбачення як категорія філософії і професійної педагогіки. Здійснюється ретроспективний аналіз формування держав-

ної освітньої політики в незалежній Україні, розкриваються окремі аспекти законотворення щодо професійно-технічної освіти, а також суперечності між науково обґрунтованими положеннями, задекларованими у державних документах щодо професійної підготовки конкурентоспроможних кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів та відсутністю ефективних механізмів їх реалізації на загальнодержавному, регіональному та галузевих рівнях. Привернуто увагу до Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016 р.), що має стратегічне значення. На прикладі досліджень з порівняльної професійної педагогіки, виконаних в науковій школі автора доводиться важливість їх прогностичної функції. Підкреслюється роль синергетики в обґрунтуванні державної освітньої політики, в забезпеченні цілісності усіх освітянських підсистем, прогностичного визначення цільових, змістових і ціннісних контекстів освіти всіх рівнів (за В. Кременем). Розкривається вплив польсько-української співпраці на розвиток досліджень прогностичного спрямування.

Vocational education in national politics: the prognostic aspect

Keywords: state policy, professional education, production personnel, forecasting, comparative studies.

The article analyzes the problem of forecasting as a category of philosophy and professional pedagogy. Retrospective analysis of the state educational policy development in independent Ukraine has been made. Some aspects of laws on vocational education adoption as well as contradictions between scientifically based regulations, declared in state documents on training of competitive skilled workers and young professionals and the lack of effective mechanisms for their implementation at national, regional and sectoral levels are revealed. In the article, the attention is drawn to the National Report on the state and prospects of education development in Ukraine (2016), which has strategic importance. On the example of comparative studies on professional pedagogy, made within scientific school of the author, their prognostic importance is proved. The role of synergy in the justification of the national education policy, to ensure the integrity of all educational subsystems, prognostic identification of target, content and value contexts of education at all levels (by V. Kremen) is emphasized. The influence of Polish-Ukrainian cooperation in the development of forecasting research areas is revealed.

Oświata zawodowa w państwowej polityce: aspekt prognostyczny